

Végzős középiskolások pénzügyi kultúrával és öngondoskodással kapcsolatos ismeretei Magyarországon

*Kovács Zoltán¹ – Dunay Anna² – Vinogradov Szergej³
– Nagy Katalin⁴ – Illés Bálint Csaba⁵*

ABSZTRAKT: A pénzügyi kultúra, pénzügyi tudatosság, öngondoskodás témakörei egymásra épülő ismeretek, amelyek ismerete vagy az ismeret hiánya jelentősen befolyásolja a társadalom szereplőinek gazdasági jellemzőit, pénzügyi hátterét, anyagi biztonságát. A pénzügyi kultúra, a tudatos pénzügyi gondolkodás, a jövőbe tekintő öngondoskodás korosztályonként eltérő jellegű lehet, de elmondható, hogy a fejlődés bármely életszakaszban megtörténhet. A legcélszerűbb természetesen az lenne, hogy már iskolás korban megkezdődjön az edukáció, hogy a felnőttkorba lépők már tudatosan építhessék fel életük biztos pénzügyi alapjait. Kutatásunk a középiskolai korosztály pénzügyi kultúrával és öngondoskodással kapcsolatos ismereteire fókuszált, kérdőíves megkérdezés alkalmazásával, mely során 811, különböző iskolatípusokban tanuló középiskolástól kaptunk értékelhető válaszokat. Eredményeink rámutatnak arra, hogy mivel az iskoláknak jelenleg nincsenek egységes koncepcióik az ismeretek oktatására és a tantervek, szakképzési programtervek nem tartalmazzak tananyagot pénzügyi ismeretek oktatásához célszerű lenne ezt a témakört is az oktatásba bevonni.

KULCSSZAVAK: pénzügyi kultúra, középiskolások, öngondoskodás, iskolatípusok

JEL-kódok: A2, M59, P46

Bevezetés

Sokszor találkozunk olyan középkorú emberekkel, akiknek szinte semmilyen ismerete nincs alapvető pénzügyi termékekkel kapcsolatban. Az általános álláspont szerint ennek az oka az, hogy a magyar középkorú fel-

¹ Kovács Zoltán, Pannonia Kompozit Kft.

² Prof. Dr. Dunay Anna PhD egyetemi tanár, Neumann János Egyetem

³ Dr. Vinogradov Szergej PhD egyetemi docens, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

⁴ Nagy Katalin PhD-hallgató, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem

⁵ Prof. Dr. Illés Bálint Csaba CSc egyetemi tanár, Neumann János Egyetem

nőtt generációk jelentős részének pénzzel kapcsolatos meghatározó élményei a rendszerváltás előtti időszakra esnek, és problémáiknak nagy részét az okozza, hogy ismereteik, jártasságuk ebből a korból származik. A 2008-ban kirobbant, hazánkban 2009-2010-től egyre fokozódó hatásokat kiváltó világgazdasági válság Magyarországon egyértelművé tette, hogy az embereknek elmélyültebb pénzügyi ismeretekre, jártasságra és gondolkodásmód váltásra van szükségük. Ennek hiányában a pénzügyi kultúra alacsony szinten konzerválódik a társadalom egészében, a felnövekvő újabb generációk egyre inkább leszakadnak ezen a területen és ezzel csak fokozzák az amúgy is bajban lévő szociális- és nyugdíjrendszerek terheit.

Kérdés azonban, hogy egy átlagember hol ismerheti meg azokat a pénzügyi eszközöket, amelyek az előre várható vagy esetleges váratlan élethelyzetekre kedvezményes vagy támogatott megoldásokat nyújtanak, illetve az is kérdés, hogy mikor célszerű ezeket az ismereteket megszerzeni? Kézenfekvő a válasz, hogy minél fiatalabban és lehetőleg strukturált módon hasznos ezen információk megismerése, hogy időben felkészülhessünk valamennyi élethelyzetre. A megoldás is adottnak tűnik: ezeket az információkat és ismereteket valamikor az iskolai tanulmányaink során lenne a legcélszerűbb megismerni és megtanulni, mivel a szülők ez irányú ismeretei, a korában részletezett okok miatt, ma még hiányosak. Minél előbb ráébred egy korosztály a pénzügyi kultúrával és az öngondoskodással kapcsolatos ismeretek fontosságára, annál hasznosabbak lesznek a megszerzett ismeretek. A mielőbbi cselekvés a hatékonyságot fokozza.

Az öngondoskodásra számtalan definíciót találunk, mindegyik kicsit más oldalról igyekszik megfogni a fogalom lényegét. Ezek hosszas felsorolása helyett indokolt kiemelni, hogy az öngondoskodáshoz kapcsolódó talán leglényegesebb kulcsszavak és gondolatelemek a következők: váratlan és tervezhető helyzetek kezelési feltételeinek megteremtése, megtakarítási hajlandóság és tudatos takarékoskodás (Állami Számvevőszék, 2020). Ezek alapján kimondható, hogy az öngondoskodás a köznyelvben a megtakarítások által a rövid-, közép- és hosszú távú anyagi biztonság megteremtését jelenti az ember életének különböző várható vagy váratlan élethelyzeteiben. Pearce (1993) álláspontja szerint a megtakarítás minden olyan jövedelem, amelyet nem a folyó fogyasztás céljait szolgáló termékek és szolgáltatások megvásárlására fordítanak, azaz a jövedelem el nem költött része.

Egy ember élete során rengeteg élethelyzetbe kerül, amit kezelnie kell. Ezek először talán meglepőek, néha ijesztőek, de ha megisméltődnek, akkor már felkészültebben tudunk reagálni rájuk. Vannak olyan helyzetek, amik rendszeresen ismétlődnek és rutinossá válik a kezelésük, ezek anyagi szükségleteit a napi kiadásainkból fedezzük, vagyis a családi költségvetés során számolunk ilyen kiadásokkal, tehát tervezett lesz a kezelésük. Vannak olyanok, amelyek egy élet során általában csak egyszer vagy néhányszor fordulnak elő. Ilyenek lehetnek például a gyermek iskolakezdése, az első lakás megvásárlása, a házasságkötés és életünk második felében a nyugdíjas éveink költségei is. Ezekre az eseményekre időben felkészülhetünk, sokszor évtizedeink vannak rá, kezelésükhöz használhatjuk az öngondoskodás különböző eszközeit.

Életünk során azonban sajnos több váratlan, szerencsére ritka eseményre is számíthatunk, amelyek jelentős anyagi teherrel járhatnak. Bármiikor érhet minket például baleset, lebetegedhetünk, vagy lerokkanhatunk, lakásunkban vagy egyéb vagyontárgyainkban is keletkezhet kár, de elveszthetjük munkahelyünket is. Ezek a váratlan, ritka élethelyzetek azáltal válnak kezelhetővé, hogy ismerjük őket és az öngondoskodás eszközeivel készülünk rájuk. Paradox módon a váratlan élethelyzetek, események pont azzal válnak várhatóvá, hogy előre tervezzük kezelésüket.

Előre terezhető élethelyzeteink anyagi biztonságának megteremtésére ma már számos megoldás létezik, a kérdés továbbra is az, hogy honnan és milyen formában tudunk információkhoz, ismeretekhez jutni ezekről? Ha nem tudjuk, hogy mit keressünk és azt sem, hogy hol, akkor továbbra is hiányosak lesznek az információink és így hozunk döntéseket. Ez ellen elsősorban a pénzügyi kultúránk folyamatos fejlesztésével védekezhetünk, amit már iskolás éveink során el kell kezdenünk. Eleinte ez nem feltétlenül a mi felelősségünk, az oktatási rendszernek kellene az alapokat megadni ehhez. Az iskolai tanórákon tanítottak és a tanórákon kívül működő számos gyakorlati program ügyes ötvözésével lenne elérhető talán a legjobb eredmény.

A kutatásunk célja a végzők középiskolások pénzügyi kultúrához, illetve – kiemelt fontossággal – az öngondoskodás eszközeihez kapcsolódó ismereteinek és véleményének felmérése volt. A kutatás során azt vizsgáltuk, hogy kapnak-e az életben előforduló várható és váratlan élethelyzetek megoldásához strukturált elméleti és gyakorlati ismereteket a középszintű oktatási rendszerben az életbe kilépő fiatalok, illetve azt, hogy

mennyi konkrét információval rendelkeznek az öngondoskodás eszközrendszerével kapcsolatban. Vizsgáltuk továbbá azt, hogy mennyire tartják elegendőnek és gyakorlatiasnak a kapott tudást, valamint azt is, hogy hajlandóak lennének-e tenni az esetleges hiányzó tudás megszerzéséért. A pénzügyi kultúrával foglalkozó kutatások mindig az adott kutatás céljának, célcsoportjának, illetve kutatási kérdésének megfelelően határozták meg azt, hogy mit tekintenek pénzügyi kultúrának (Béres, 2013).

Jelen tanulmányban a különböző iskolai formák közötti eltérések vizsgálatára tesszük a hangsúlyt az öngondoskodási formák ismeretét, valamint az öngondoskodási ismeretek megszerzésének módját tekintve. *A célokhoz kapcsolódóan a következő kutatási hipotéziseket fogalmaztuk meg:*

H1: A különböző iskolai formák között jelentős eltérés van az öngondoskodási formák ismeretében.

H2: A különböző iskolai formák között jelentős eltérés van az öngondoskodási ismeretek megszerzésének módjaiban.

A szakirodalmi áttekintés

Hazai és nemzetközi kutatások sora foglalkozik különböző megközelítésekben a pénzügyi kultúrával, annak részelemeivel és a pénzügyi tudatosság növelő oktatási programok hatékonyságával. A kutatások sokszor érintik az öngondoskodás eszközrendszerének egyes elemeit, a teljes öngondoskodási eszközrendszert azonban komplex módon eddig kevés kutatás dolgozta fel.

Horváthné és Széles (2014) szekunder információk alapján egy elméleti modellt alkottak a háztartási megtakarítási döntésekre vonatkozóan, majd primer kutatás során felmérték a hazai megtakarítási döntési viselkedést. Kutatásuk megállapította, hogy a vizsgált háztartások alacsony pénzügyi ismeretekkel rendelkeznek, szükségesnek tartják a pénzügyi kultúra fejlesztését, mert általánosságban nem ismerik megfelelően a különböző pénzügyi szolgáltatásokat és a hozzájuk kapcsolódó állami támogatási lehetőségeket. Eredményeik alapján arra jutottak, hogy a háztartások egyértelműen úgy gondolják, kiemelten fontos a pénzügyi kultúrát fejleszteni a magyar lakosság körében, megállapították továbbá egyrészt, hogy a háztartások úgy gondolják, hogy elsősorban a középiskolások oktatására kell összpontosítani, másrészt kimondták, hogy az öngondoskodás tanulható viselkedésforma, amit befolyásolnak egyrészt a szülői

viselkedésminták, másrészt az oktatási intézetek, valamint maga a társadalmi környezet is. A kutatás eredményeinek feldolgozását követően azt is kimondták a szerzők, hogy a magyar háztartások megfogalmazták azt az igényüket, hogy igenis szeretnék, ha már legalább a gyermekeik megtanulnák ezeket az ismereteket az iskolarendszeren keresztül. Hasonló következtetésre jutott a háztartások pénzügyi műveltségével kapcsolatban Brlás és Horváthné (2015) cikkében, ahol a pénzügyi öngondoskodást sajátos módon három részre osztja: Első a jövedelem megszerzése, második a jövedelem elköltése – fogyasztás, majd végezetül az el nem költött pénz felhasználása, befektetése. Összefoglalva eredményeiket úgy gondolják, a magyar lakosság pénzügyi kultúráját tekintve eléggé elmaradott, ezért ez a terület javításra szorul. Bővebb, a mindennapi ember számára is érthető és hasznos információkra lenne szükség, hogy mindenki tudatosabban tudja intézni családjá pénzügyeit a könnyebb megélhetés érdekében.

A tudatos pénzügyi viselkedés fontosságára mutat rá Kovács és Mézszáros (2015) vizsgálata, amelyben a pénzügyi ismeretek megszerzésének összefüggéseit vizsgálták. Ennek során ugyan nevesítik külön az öngondoskodási eszközöket, de általánosságban mutatják meg, hogy tudatosítanunk érdemes: önmagában a pénzügyi ismeretek fejlesztése nem elég, nagyobb figyelmet kell fordítani a továbbiakban a pénzzel kapcsolatos pozitív attitűdök, a tudatos pénzügyi viselkedés kialakítására. Kérdőíves felmérésük feldolgozását követően kimutatták, hogy azok, akik gyakrabban beszélgetnek otthon pénzügyekről elégedetlenebbek anyagi helyzetükkel és a tanuló többsége elsősorban a szülei segítségére számít abban, hogy megtanuljon bánni a pénzzel. A szerzők összegzésként megállapították: A pénzügyi kultúrát a tudatosság, az ismeretek és a viselkedések kombinációja határozza meg, ezekre együttesen van szükség a megalapozott pénzügyi döntések meghozatalához, az egyéni pénzügyi jólét eléréséhez.

A gyakorlati döntéshozatali folyamat feltárására és a gyakorlati problémamegoldás megtanításának fontosságára hívja fel a figyelmet Kovács és szerzőtársai (2014). A kutatócsoport elmélete szerint a pénzügyi kultúra nem a pénzügyi termékekkel kapcsolatos definíciók ismeretét jelenti, a pénzügyi kultúra vizsgálatakor szükség van a cselekvőben lezajló döntéshozatal folyamatának megismerésére. Ezek alapján érthetjük meg, hogy miként választja a személy egyes termékeket és hogyan használja őket a későbbiekben. Összegzésükben megállapítják, hogy a középiskolások diákok pénzügyi attitűdje alapvetően pozitív, azonban gyakorlatban alkal-

mazható tudásszintjük az elmúlt három év tapasztalata alapján nem nevezhető jónak, mely részben a pénzügyi gazdasági oktatás hiányának, illetve az otthon látott nem megfelelő mintázatoknak viselkedéseknek tulajdonítható. E mellett, akik pénzügyi, gazdasági oktatásban részesültek nem tudják megfelelően alkalmazni tudásukat gyakorlati problémák megoldásakor. Kimondják továbbá, hogy fontos és ajánlott lenne a középiskolákban általánosan bevezetni a gyakorlatban is alkalmazható pénzügyi ismeretek oktatást, melyet ugyan a Nemzeti Alaptanterv is tartalmaz, de fontos egy olyan kivitelezés megvalósítása, ahol a hangsúly egyrészt a gyakorlatiasságon, másrészt a mindenki által tanulandó ismereteken van.

Bár a jogszabályok fontos törekvésként határozzák meg a témakör oktatását, a kötelező kerettantervek között mégsem foglalkoznak átfogó módon a gazdasági és pénzügyi neveléssel, így egészen napjainkig nem jött létre az ismeretek átadását megfelelően elősegítő, egységes, minőségbiztosított oktatási koncepció és tananyag (Németh et al., 2017).

Legújabb cikkében Kovács és Nagy (2022) már konkrétabban fogalmaz. Meglátásuk szerint a pénzügyi szabadság felelősséggel jár a fiatalok számára is. Ez a szabadság azonban hozzásegíti őket álmaik eléréséhez, és közben mindenkit egy hatékonyabb nemzetgazdaság kialakulásához. Rámutatnak, hogy mind a piaci szereplők, mind az állam feladata a pénzügyi szabadság feltételeként a pénzügyi tudatosság megteremtésének támogatása, ezért szükségesnek látják, hogy a gyakorlati pénzügyi ismeretek és pénzügyi viselkedés oktatása a többi társadalom- és természettudományi tantárgy mellett önálló tantárgyi helyet kapjon a középfokú oktatásban.

A tanulók pénzügyi ismeretekkel kapcsolatos motivációit mutatja be egy 2017 őszén lebonyolított, több kiválasztott felsőoktatási intézmény első éves hallgatói által kitöltött, nem reprezentatív kérdőíves kutatás eredményeként született tanulmány, amely megállapítja, hogy összességében a mintában szereplő hallgatók a saját boldogulásuk kulcsát látják a pénzügyi ismeretek tanulásában. Nagy arányban látnak jó lehetőséget arra, hogy megkapják azt a szükséges tudást, amely később segítséget nyújt számukra a pénzügyi tudatosság, jártasság megszerzésével. Fő motivációjuk, hogy tudás birtokában nem lesznek kiszolgáltatottak a bankokkal szemben, és a vagyonukat is jobban gyarapíthatják (Csiszárík-Kocsir-Garai-Fodor, 2018).

Németh és szerzőtársai (2015) a 18-25 éves korosztály hitelfelvételi szokásait vizsgálta. Következtetések szerint a vizsgált korcsoport a szülőkre támaszkodik elsődleges információforrásként a pénzügyi döntések

meghozatala előtt. Ez kettős kockázat: egyrészt a gyerekek öröklik a szülők rossz szokásait, amelyek sok esetben nem hatékonyak, másrészt élethelyzetükből adódóan a szülők kevésbé hajlandóak kockázatot vállalni, ami azt jelenti, hogy ez a kockázatkerülő magatartás a következő generációra öröklődik. Pozitív fejleményként megállapítják, hogy a pénzügyileg tudatos hallgatók számára az internet pénzügyi információforrás, ezért megfelelő online tartalmak segítségével az örökölt rossz pénzügyi gyakorlat megszakadhat.

Az OECD a pénzügyi kultúra szintjének felmérésére nemzetközi kutatást kezdeményezett 2016-ban, amelyben Magyarország is részt vett a Pénziránytű Alapítványon keresztül. A kutatást 30, nagyrészt európai országban végezték el, közülük 17 OECD-tagállam. Potóczki (2017) az OECD által szervezett nemzetközi kutatás eredményeit foglalja össze cikkében kiemelve a magyar vonatkozásokat. E szerint a pénzügyi kultúra magyarországi szintje az OECD által szervezett nemzetközi kutatás eredményei alapján a közvélekedéssel ellentétben összességében nem tekinthető alacsonynak, sőt a pénzügyi hozzáállás terén kifejezetten jól szerepeltünk, és a pénzügyi ismeretek szintje is elfogadható. Ugyanakkor komoly hiányosság, hogy a legfontosabb területen, a pénzügyi magatartásban rosszul teljesítünk, a vizsgált országok közül az utolsó helyen végeztünk.

Áttekintést nyújt a pénzügyi kultúra aktuális európai oktatásáról Kovács és Pásztor (2022). Megállapítják, hogy Európa a pénzügyi tudatosság tekintetében a vezető világgazdasági régiók között szerepel, ami indokoltá teheti néhány ország kezdeményezéseinek, tapasztalatainak összefoglalását és a jó gyakorlatok megismerését. Annál is inkább, mert bemutatták, a pénzügyi kulturáltság foka és a gazdasági növekedés között szoros együttmozgás figyelhető meg. Finnországban, Németországban, Franciaországban, Hollandiában és Svájcban ugyan nem minden esetben vezettek be nemzeti szintű oktatási stratégiát, az azonban szinte mindenhol megfigyelhető, hogy nem egyetlen szereplő feladata a pénzügyi ismeretek terjesztése az adott országban. Az európai példákból láthatjuk, hogy a pénzügyi műveltség növelése mindenhol egyértelmű cél, és leggyakrabban piaci és állami szereplők kapcsolódnak össze ahhoz, hogy ezt a lehető legjobban elősegítsék.

De Bassa Scheresberg (2013) a fiatal felnőttek pénzügyi ismereteinek szintjét vizsgálta az Egyesült Államokban egy körülbelül 4500 fős fiatal felnőttből álló minta segítségével. Megállapításai szerint a legtöbb fiatal

felnőtt nem rendelkezik alapvető pénzügyi ismeretekkel, a pénzügyi analízis széles körben elterjedt ebben a populációban, különösen bizonyos demográfiai csoportok körében. Az eredmények azt mutatják, hogy azok a válaszadók, akik magasabb pénzügyi, írásbeli és matematikai ismeretekkel rendelkeznek, nagyobb valószínűséggel kerülnek el a magas költségű hitelfelvételeket, megtakarításokat tesznek félre vészhelyzetekre és tudatosabban tervezik meg nyugdíjba vonulásukat. Eredményeik arra utalnak, hogy a fiatalok pénzügyi tudatosságának növelése különösen fontos az oktatásban.

Amagir és szerzőtársai (2018) a 2004–2015 évek szakirodalmának szisztematikus áttekintésével értékelték a gyermekek és serdülők számára nyújtott pénzügyi-műveltségi oktatási programok hatékonyságát, különös tekintettel az általános iskolai programokra. Értékelték továbbá, hogy az iskolai pénzügyi oktatás milyen mértékben képes javítani a gyermekek és serdülők pénzügyi ismereteit. Megállapításaik bizonyították ugyan, hogy az iskolai pénzügyi oktatási programok javíthatják a gyermekek és serdülők pénzügyi ismereteit és attitűdjét, de pénzügyi nevelésnek a gyermekek és serdülők tényleges pénzügyi magatartására gyakorolt hatásait felmérő tanulmányok azonban alig vannak. Eredményeik alátámasztják, hogy ígéretes módszer a pénzügyi ismeretek oktatására általános és középiskolás korban a „tapasztalati tanulás”, azonban az általános iskolában elkezdett pénzügyi ismeretek oktatását meg kell ismételni a középiskolában és a főiskolán is. A folyamatos tanulás érdekében a pénzügyi ismeretek oktatásának az iskolai tanterv kötelező részét kell képeznie.

A Bank of Italy és az Olasz Oktatási Minisztérium több éven át tartó kísérleti programjának célja a pénzügyi oktatás iskolai tantervekbe való beépítésére. A programban résztvevő tanárok a Banktól kaptak alapos képzést pénzügyi témákban a tantervi oktatáshoz. A pénzügyi oktatást nem önálló tantárgyként, hanem különböző tantárgyak részeként építették be az oktatási folyamatba. A programban egy teszt időszak után ország-szerte minden iskola részt vett. A tanítás hatását a tanulók pénzügyi tudására rendszeres tesztekkel mérték. Az empirikus bizonyítékok azt mutatják, hogy a program sikeresnek bizonyult, a tanulók pénzügyi ismeretei növekedtek és az újonnan szerzett tudás egy évnél hosszabb ideig beépült. A program megmutatta, hogy az eredmények elérése érdekében a gyakorló tanárokat be kell vonni a folyamatba, speciálisan ki kell őket képezni és a pénzügyi tárgyaknak állandó részévé kell válniuk a kötelező oktatási tanterveknek (Romagnoli–Trifilidis, 2013).

Buccioli és Veronesi (2014) az alternatív szülői tanítási stratégiák hatásait vizsgálták a holland DNB (De Nederlandsche Bank) Háztartási Felmérés paneladatait felhasználva a megtakarítási hajlandóságra és a felnőttkorban megtakarított összegre. Eredményeik szerint a szülők megtakarításra való tanítása 16%-kal növeli annak valószínűségét, hogy egy felnőtt megtakarít, a megtakarítás összege pedig körülbelül 30%-kal nagyobb lesz. Megállapították, hogy a szülők pénzügyi szocializációjának hatása az életkorral tartósan megmarad, bár idős korban csökken. A leghatékonyabb stratégia a spórolás tanítása gyermek- és serdülőkorban. A különböző stratégiák közül csak a zsebpénz adása tűnik hatástalannak. Elemzésük szerint fontos, hogy ne csak a gyerekek, de a szülők is részt vegyenek a pénzügyi oktatási programokban, mert sok szülő maga nem rendelkezik megfelelő készségekkel.

Német középiskolákban folytatott vizsgálatok azt mutatják, hogy a képzési programok jelentősen növelik a tinédzserek érdeklődését pénzügyi kérdésekben. Adataik azonban már a felnőttkor előtt erős nemi különbségeket mutatnak: a lányok kisebb érdeklődést mutatnak a pénzügyek iránt és kevésbé valószínű, hogy megtakarítanak (Lührmann et al., 2015).

Pataki és Kenesey (2015) bizonyították, hogy betétbiztosítási rendszerek ismertsége hazánkban alacsony fokú, emellett ezen a téren csak lassú javulás tapasztalható (Kenesey–Pataki, 2017).

Hazai és külföldi szakirodalmi szemlék alapján megállapítható, hogy a magyar lakosság gyakorlati pénzügyi ismeretei nemzetközi összehasonlításban is hiányosak, szükség van ezen ismeretek bővítésére, rendszerbe foglalására. Ennek leginkább a középfokú oktatásban lenne a helye, a fiataloknak igénye van erre, érdeklődnek a pénzügyi ismeretek iránt. A teljes pénzügyi edukáció azonban nem kizárólag az iskolák dolga, ebben a kormányzatnak együtt kell működni a családokkal, pénzügyi intézményekkel és iskolán kívüli gyakorlati programokat szervező vállalkozásokkal is, mert a pénzügyi kultúra szintje szoros összefüggésben áll az ország fejlődési lehetőségeivel.

A pénzügyi ismeretek a középiskolai tananyagban és egyéb iskolán kívüli programokban

Közoktatás

A közoktatás hatálya alá tartozó középfokú oktatási intézményeket a köznevelési törvény⁶ nevezi meg. Ezek lehetnek gimnáziumok, szakgimnáziumok, általános vagy nemzetiségi nevelést folytató intézmények, fejlesztő vagy szakiskolák. Ezek és a szakképzési intézetek közismereti tárgyainak oktatási tevékenységét alapvetően a Nemzeti alaptanterv⁷ (NAT) határozza meg. A NAT nem tartalmaz tantárgyakhoz tartozó konkrét tanrendet, hanem a köznevelés értékeit, feladatait és nevelési céljait határozza meg. Ezek között szerepel a gazdasági és pénzügyi nevelés. A NAT kimondja: „A felnövekvő nemzedéknek hasznosítható ismeretekkel kell rendelkeznie (...) a háztartások életét meghatározó gazdasági-pénzügyi intézményekről és folyamatokról. Cél, hogy a tanulók ismerjék fel saját felelősségüket az értékteremtő munka, a javakkal való ésszerű gazdálkodás, a pénz világa és a fogyasztás területén. Tudják mérlegelni döntéseik közvetlen és közvetett következményeit és kockázatát. Lássák világosan rövid és hosszú távú céljaik, valamint az erőforrások kapcsolatát, az egyéni és közösségi érdekek összefüggését, egymásrautaltságát. Ennek érdekében a köznevelési intézmény biztosítja a pénzügyi rendszer alapismereteire vonatkozó pénzügyi szabályok, a banki tranzakciókkal kapcsolatos minimális ismeretek és a fogyasztóvédelmi jogok tanítását”. A NAT-ban rögzített feladatokat és nevelési célokat jogszabályban⁸ rögzített különböző kerettantervek bontják le és részletezik, amelyek alapján az egyes intézmények a pedagógiai programjuk részeként a kiadott kerettanterveket kiegészítve helyi tantervet készítenek.

A NAT 2020 évi módosítása⁹ (NAT2020) során nem voltak jelentős változások a pénzügyi neveléssel kapcsolatban. Az egységességről és a differenciálásról, valamint a módszertani alapelvekről szóló fejezetben

⁶ 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről

⁷ 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról, melléklete

⁸ 51/2012. (XII. 21.) EMMI rendelet a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről

⁹ 5/2020. (I. 31.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet módosításáról

rögzítették, hogy a törzsanyag megtanítását követően az órakeret megmaradó 20%-a szabadon választott témák feldolgozására használható föl. Így lehetőség nyílt a pénzügyi ismeretek egyéb tantárgyak ismereteivel közös tanítására is, azonban ehhez egyrészt nem létezik használható tanári segédanyag, másrészt a NAT2020 általános óraszámcsökkenést is tartalmaz a tanítandó tananyag megtartása mellett, így féltő, hogy a szabadon felhasználható órakereteket is a tananyagok befejezésére fogják felhasználni az iskolák pedagógiai programjukban.

Szakképzés

A szakképzés területén a 2020/2021 tanévtől komoly változások léptek életbe. Megváltoztak a képzési formák és a képzések követelményrendszerei is. Az új szakképzési törvény¹⁰ és a végrehajtásáról szóló kormányrendelet¹¹ Szakmajegyzéke 174 alapszakmát tartalmaz. Egyes alapszakmák képzési követelményeit Programtervek határozzák meg, valamennyi szakma képzési követelményeiben megtalálható a Munkavállalói ismeretek megnevezésű tanulási terület, ezen belül megtalálható a Munkaviszony létesítése témakör 4 tanóra időkerettel. Azonban sem a tanulási terület fejlesztendő kompetenciái, sem a témakör tematikája nem tartalmaz egészség- vagy nyugdíjbiztosítási, illetve egyéb pénzügyi termékekről szóló témát.

Az új szakképzési rendszer a Gazdálkodás és Menedzsment ágazatán belül található két szakma esetén tartalmaz további ismereteket. A Vállalkozási ügyviteli ügyintéző szakma, Vállalkozások üzletvitele tanulási terület, Üzleti adminisztráció tárgy Pénzügyi piacok és termékek, valamint Biztosítási alapismeretek témái továbbá a Pénzügyi-számviteli ügyintéző szakma, Pénzügyi ügyintézői feladatok tanulási terület, Pénzügy tárgy, Pénzügyi piacok és termékek, valamint Biztosítási alapismeretek témái. Előbbi szakma 18 és 12 tanóra, utóbbi szakma 57 és 10 tanóra keretben biztosít az ismeretek átadására. A tanulási terület fejlesztendő kompetenciái és ezzel párhuzamban egyes témakör tematikái a konkrét pénzügyi és biztosítási termékek ismeretét tartalmazzák a korábbi képzési rendszerénél jelentősen magasabb óraszámokban. Az öngondoskodás eszközrendszere itt sincs megnevezve, de ez az emelt óraszám lehetőséget biztosít a termékismereten kívül alaposabb és mélyebb gyakorlati felhasználási ismeretek átadására és a termékek összekapcsolására is.

¹⁰ 2019. évi LXXX. törvény a szakképzésről

¹¹ 12/2020. (II. 7.) Korm. rendelet a szakképzésről szóló törvény végrehajtásáról

Jelen cikk alapját képező kutatás idején egy vegyes rendszer működött a szakképzésben, a kezdő osztályok már az új Szakmai jegyzékre alapozott szakképzési rendszerkövetelmények szerint, míg a felsőbb osztályok még a régi, Országos Képzési Jegyzék (OKJ) szerint tanultak kifutó jelleggel. A szakképzésben tanuló végzős hallgatók érvényes OKJ-s szakképzési kerettantervei¹² sem tartalmazznak ismereteket konkrétan az öngondoskodással, pénzügyi tudatossággal és általános pénzügyi ismeretekkel kapcsolatban sem. Ez azonban nem jelenti a kikerülő tanulók teljes ismerethiányát. Valamennyi szakmai szakképzési kerettanterve fő szakképesítési moduljai között megtalálható a 11499-12 azonosító számú Foglalkoztatás II. megnevezésű szakmai követelménymodul, ami gyakorlatilag megegyezik az új szakképzési rendszer korábban már említett Munkavállalói ismeretek megnevezésű tanulási területével.

Pénzügyi tudatosságot segítő programok

A korábbiakból látható, hogy sem a közoktatásban, sem a szakképzés területén nincs egységes koncepció a pénzügyi tudatosságra nevelésben és az általános pénzügyi ismeretek egységes oktatásában. Annak ellenére hiányzik ez, hogy a NAT feladatként és nevelési célként határozza meg ezeket a területeket. Az egységes koncepció hiányában intézményfüggő, hogy a témákat milyen módon dolgozzák fel és építik be saját pedagógiai programjukba. Ismert általános eljárás, hogy osztályfőnöki órák keretében dolgozzák fel a pénzügyi kultúrához tartozó eszközök, így az öngondoskodás egyes elemeit, amelyhez tanári segédanyagokhoz különböző iskolán kívüli segítő programok segítségével jutnak a pedagógusok. Újszerű megoldás a matematika és újabban a történelem tárgyak oktatásával kombinálni a pénzügyi ismereteket. Ehhez tankönyvet és tanári segédanyagokat is biztosít már a Pénziránytű Alapítvány, amely a közép- és emelt szintű érettségien szereplő pénzügyi és gazdasági kultúra egyes témaköreit érintő feladatok megoldásához nyújt segítséget. Az alapítvány célja a hatóságokkal, civil szervezetekkel és piaci szereplőkkel együttműködve **a pénzügyi tudatosságot fejlesztő programok kidolgozása és megvalósítása**. Küldetésük, hogy segítsék az egyének és a családok felelős, megalapozott anyagi döntéseit, és szemléletformáló programjaik eredményeként **javuljon a lakosság pénzügyi tudatossága**. „Iránytű a pénzügyekhez” című középiskolai tankönyvük **az első hivatalos általános ismeretterjesztést szolgáló pénzügyi-gazdasági tankönyv a magyar köznevelésben a 9-10. évfolyamosoknak**. **Digitális Nyári Akadémiájuk 30 órás,**

¹² 5/2018. (VII.9.) ITM rendelet

ingyenes képzése ad minden évben lehetőséget a vállalkozó kedvű középiskolai tanároknak arra, hogy közelebb kerüljenek a pénzügyi tudatosság témájához (<https://penziranytu.hu>).

A PÉNZ7 program célja, hogy már fiatal kortól segítse a pénzügyek iránt érdeklődő diákokat ismereteik bővítésében, és felhívja a figyelmüket a mindennapi pénzügyi tudatosságra. A Magyar Bankszövetség a Pénziránytű Alapítvánnyal együttműködésben indította el 2015-ben, mint főszervező, az Emberi Erőforrások Minisztériumának (EMMI) szakmai támogatásával. Szakmai programoktól iskolákban futó speciális eseményeken át játékos versenyekig számos csatornán megjelennek a PÉNZ7 eseménysorozatai, 2017-től az EMMI a tananyagot a tanév hivatalos rendjébe is beillesztette. A program bővülését támogatta a Pénzügyminisztérium, az Innovációs és Technológiai Minisztérium és a Junior Achievement Alapítvány is mivel a vállalkozói kompetenciafejlesztés és a vállalkozói alapismeretek élményalapú bemutatása is bekerült a programsorozatba (<https://penz7.hu>).

A PénzSztár Hazai és Külhoni Magyar Középiskolák Pénzügyi, Gazdasági és Vállalkozási Versenye egy **egyedülálló kezdeményezés a pénzügyi műveltség fejlesztésére, amely átfogja a gazdaság és a pénzvilág minden fontosabb szegmensét, kiterjed egész Magyarországra és a határon túli magyarlakta területekre is.** A 2013-ban elindított PénzSztár egy nagyszabású, évente megrendezendő, játékos pénzügyi műveltségi verseny. Elsődleges célja, hogy **felkeltse a középiskolás korosztály érdeklődését a gazdaság és a pénzügyek iránt, illetve mérje és tovább bővítse ilyen jellegű ismereteiket.** A verseny a diákokon keresztül igyekszik egyúttal a szélesebb társadalmi rétegekhez is közelebb hozni a pénzügyi műveltséget és elősegíteni a felnőtt generáció tudatosabb pénzügyi döntéshozatalát. A felkészüléshez segítséget nyújtanak a Tudástárban megtalálható ismeretterjesztő anyagok, oktatóvideók és feladatleírások. A verseny győzteseivel évenként értékes jutalmakban részesülnek (<http://penzsztar.hu>).

A LifeChanger pénzügyi oktatási programjával a **United Way Magyarország kiemelten arra törekszik, hogy saját fejlesztésű programjaival még hatékonyabban járuljon hozzá, hogy a gyerekek és a fiatalok valós esélyt kapjanak rá, hogy kibontakoztathassák a bennük rejlő tehetséget és megvalósíthassák álmaikat, vagyis megalapozzák későbbi pénzügyi stabilitásukat, jólétüket.** A MetLife Foundation támogatásával 2016-ban kidolgozott pénzügyi oktatóprogramjuk célja, hogy elősegítse a 9-11 éves általános iskolás gyermekek pénzügyi kultúrájának és pénzgaz-

dálkodási készségeinek fejlesztését. A LifeChanger program során a gyerekek játékos formában, valós élethelyzeteket tükröző pénzügyi döntési helyzeteket modellezve ismerkednek a családi költségvetés felelősségteljes besztásának kihívásaival, a tudatos pénzügyi döntések fontosságával. Nem utolsósorban, a felelős állampolgár szerepében is kipróbálhatják magukat, amikor közösen gondolkodnak a jótékonyosság és az adományozás kérdéséről. A program központi eleme, a népszerű négyrekeszes malacpersely arra ösztönzi a gyerekeket, hogy mélyebben elmerüljenek a bevétel, a kiadás, a megtakarítás és a jótékonyosság fogalomköreinek tanulmányozásában (<http://www.unitedway.hu/tevekenysegunk/penzugyi-stabilitas/lifechanger-program-gyerekeknek/>).

Az Önkéntes Pénztárak Országos Szövetsége által szervezett Pénzmesterek verseny keretében a cél az, hogy a pénzügyi kultúra fejlesztése érdekében élményszerűen, interaktív módon adják át az ismereteket a diákoknak, legyenek bárhol az országban. Online megmérettetésként bárhol, ahol internet kapcsolat és egy világhálóhoz csatlakozni képes gép elérhető a versenyző regisztrálhat, tanulhat és játszhat. Céljuk a pénzügyi tudatosság növelése, hasznos információk eljuttatása. A verseny célcsoportja a hazai középiskolák 9-11. évfolyamos diákjai. A Pénzmester akadémia anyagai ettől függetlenül bárki számára elérhetőek (<https://penzmesterek.hu>).

A fentieken túl több pénzügyi intézet is indít különböző saját programot társadalmi felelősségvállalási tevékenységük részeként a pénzügyi ismeretek és kultúra bővítése, valamint gyakorlati pénzügyi eszközök megismertetése céljából. Ilyenek többek közt a K&H Bank Zrt. „Vigyázz, kész, pénz!” versenye vagy az OTP Bank Nyrt. OTP Fáy András Alapítványának 1992 óta tartó programjai, amelynek központjában az általános és középiskolás diákok pénzügyi, gazdasági és gazdálkodási ismereteinek bővítése, valamint a tudatos életpálya- és karriertervezés állnak, és amelyeken évente több tízezer fiatal vesz részt.

Anyag és módszer

Ahhoz, hogy pontosabban megismerhessük a végzős középiskolások öngondoskodással kapcsolatos aktuális ismereteit és a témával kapcsolatos véleményeiket, gondolataikat, az 2021-ben végző középiskolásokat kérdeztük meg. Az információk megszerzésének azonban több akadálya is volt. Egyrészt a végzős középiskolások ismereteire kérdeztünk rá, ők

azonban ebben az időszakban már a záró vizsgáikra és az érettségire koncentráltak, emiatt a válaszadási hajlandóságuk alacsonyabb volt. Másrészt a COVID járvány miatt a tanulók távoktatási formában tanultak, így egy plusz feladat, mint a kutatásban való részvételre az online oktatás mellett kevésbé keltette fel a figyelmüket. Akadályként merült fel az is, hogy a kutatásba bevonni kívánt tanulókat nem tudtuk közvetlenül megszólítani csak az iskolájukon keresztül. Ilyen esetben több helyen elveszhet a kutatásra való felkérés, például az iskola titkárságán vagy a végzős osztályok osztályfőnökeinél. Végezetül számolnunk kellett a megszólított tanulók érdektelenségével is. A kutatás tervezése az akadályok ismeretében történt, így tudtuk azokat kezelni.

Az adatgyűjtés módszertana és a minta főbb jellemzői

Az adatgyűjtést kérdőíves megkérdezéssel végeztük. E primer módszer előnye, hogy viszonylag könnyen kivitelezhető és nem nagyon terheli a megkérdezetteket, ezentúl egyértelmű és releváns információk kaphatók segítségével. Hátránya a megkérdezettek szubjektivitása, esetenként az őszinteség hiánya és értelmezési problémák esetén nem teljes a kitöltés. Kvantitatív kutatási módszert alkalmaztunk, cél a nagyszámú, széles körben lefolytatott, mennyiségi adatgyűjtés, az egységes mérés és a számszerűsíthetőség volt, nem volt cél a válaszok háttérének mélyebb megismerése, emiatt kvalitatív kutatás nem követte. A kutatás deduktív jellegű volt.

A kutatást 2021. április 15–30. között végeztük, online kitölthető kérdőív segítségével. A kérdőívet a Google kérdőív készítő űrlapja (Google Form) segítségével állítottuk össze és jelenítettük meg online módon. A mintavételi célcsoporthoz elektronikus levélben a kérdőív linkjét küldtük el egy felkérő levél kíséretében. A célsokaságot a 2021-ben nappali tagozaton tanuló valamennyi végzős középiskolai diák képezte, iskolai formától függetlenül.

A kérdőíves kutatás indításakor Magyarországon 41 szakképzési centrum működött (<https://szakkepzes.ikk.hu/szakkepzesi-centrumok>). Ezek közül 22 részére került kiküldésre a kérdőív elektronikus úton. Megyénként 1-1, Pest megyében és Budapesten 2-2 szakképzési centrum került kiválasztásra. Utóbbiak esetén a magasabb lakosságszám alapján történő kompenzáció miatt lett több megkeresés. Ezekhez a szakképzési centrumokhoz összesen 225 iskola tartozott, ahol a 11. vagy 12. évfolyamos, végzős szakközépiskolai, szakközépiskolai vagy szakiskolai osztályok tanulói voltak a célcsoportjai a kutatásnak. Mivel a szakképzési centrumok általában területi és nem ágazati felosztás szerint működnek, ezért

valamennyi ágazatban tanuló diák számára elérhetővé vált elviekben a kérdőív. A kutatásban való részvételre szóló felkérésben kifejezett kérés volt, hogy csak a végzős osztályok tanulóihoz juttassák el a kérdőívet.

Az Oktatási Hivatal honlapjának elektronikus nyilvántartásában a kutatás indulásakor 636 közoktatáshoz tartozó gimnázium, szaggimnázium, szakközépiskola és szakiskola volt található Magyarországon a tagiskolák nélkül számolva¹³. Ezek közül 188 budapesti székhelyű. Az iskolák közül megyénként átlagosan 15-nek, Budapesten kerületenként átlagosan 5-nek, összesen 398 iskolának került kiküldésre a kérdőív az intézményvezetőknek címezve körlevél formájában. Azokba a megyékbe és kerületekbe, ahol nem található összesen 15, illetve 5 célcsoportban meghatározott intézmény kevesebb kiküldés történt, ezek jellemzően a kisebb lélekszámú megyék és kerületek voltak. Az átlag eléréséhez a hiányzó intézményszámot a nagyobb megyékben és kerületekben található iskolákkal pótoltuk lakosságszám arányosan.

Figyelembe véve a kérdőív kitöltését korábban leírt módon esetleg akadályozó körülményeket is, nagyszámú minta került kiválasztásra. A szakképzési ágazathoz tartozó, a kutatás kezdetekor Magyarországon működő összesen 361 darab, szakképzési centrumhoz tartozó tagiskola közül 225-öt szólítottunk meg a főigazgatókon keresztül, a közoktatáshoz tartozó Magyarországon működő 636 oktatási intézmény közül pedig 402 darab intézményt kértünk fel a kutatásban való együttműködésre az intézményvezetőnek címzeten. Így a szakképzési iskolák 62,3%-a és a közoktatási intézmények 63,2%-a meg lett szólítva. Ez összesítve az összes Magyarországon a kutatás kezdetekor működő olyan középfokú oktatási intézmény 62,9%-a, ahol nappali tagozatos tanulók tanulnak. A körütekintő kiválasztás és a magas kiküldési arány miatt kimondható, hogy a kutatási mintasokaságban megszólított potenciális kérdőív kitöltő tanulók létszámának arányai megegyeznek az egyes iskolatípusokba járó tanulók összlétszámainak arányaival, így a mintavétel tervezett sokasága reprezentatívnek tekinthető. Amennyiben iskolánként átlagosan 3 végzős osztállyal számolunk és osztályonként átlagosan 24 tanulóval, akkor a kutatás elvileg 45.144 potenciális kérdőív kitöltőt ért el. Ez egy elméletben kalkulált szám, feltételezett átlagos végzős osztállyal és a Központi Statisztika Hivatal (KSH) oktatási országos adattábláinak¹⁴ adataiból kalkulált

¹³ Forrás: <https://www.oktatas.hu/koznevelis/intezmenykereso>. Letöltve: 2021.04.15.

¹⁴ Forrás: <http://ksh.hu/stadat?lang=hu&theme=okt>. Letöltve: 2021.04.15.

átlag osztálylétszámmal, Fontos megjegyezni, hogy a kalkulációhoz felhasznált adattáblák adatai a 2019/2020 tanévre vonatkoznak és a táblákban csak a középfokú oktatási intézmények összes osztályának a darabszámai és átlagos osztálylétszámai találhatóak meg. 2021 évi táblák még nem voltak elérhetőek és évfolyamonkénti átlag osztályszámokról sem volt még elérhető statisztikai adat. Az kumulált átlag osztálylétszámot a gimnáziumok, szakgimnáziumok és szakközépiskolák tavalyi adatainak súlyozott átlaga számításával kaptuk meg. Látszik, hogy nem volt könnyű pontos bázis adatokat felkutatni, így becslésekre is kellett hagyatkoznunk. Ennek tükrében annyi kijelenthető, hogy az elérhető célcsoport egyedeinek, vagyis a mintasokaságnak a pontos számát nem, de nagyságrendjét jól mutatja a fenti számított adat.

A kérdőíves megkérdezés lezárásáig 811 darab értékelhető, teljes válasz érkezett.

1. táblázat: A minta főbb szociodemográfiai és egyéb jellemzői

Változó	Kategória	Gyakoriság (fő)	Százalék
Nem	Fiú	351	43,3
	Lány	460	56,7
Végzettség	Szakiskola/szakképző iskola, szakközépiskola	225	27,7
	Szaggimnázium, technikum	375	46,2
	Gimnázium	211	26,1
Település	Főváros	111	13,7
	Megyei jogú város	481	59,3
	Egyéb település	219	27,0
n=811			

Forrás: Saját felmérés

A fiúk 43,3%-ot, a lányok pedig 56,7%-ot képviselnek a 811 diákból álló mintában. A mintába került diákok 46,2%-a szaggimnáziumban vagy technikumban tanul, a szakiskolában, illetve szakközépiskolában tanulók diákok 27,7%-ot, a gimnáziumban tanulók pedig 26,1%-ot tesznek ki a minta összlétszámából. A megkérdezésben részt vett diákok 59,3%-a megyei jogú városban él, 13,7%-uk a fővárosból származik, s 27%-uk egyéb településen lakik.

A kutatási adatok feldolgozásának korlátai

A kutatáshoz használt kérdőív kidolgozása során figyelembe kellett venniünk, hogy a közoktatási és szakképzési rendszer éppen átalakulóban van. Az oktatási intézmények már az új rendszer szerint indítanak osztályokat felmenő jelleggel és már a nevükben is hordozzák az új szakképzési rendszerre jellemző oktatási formákat, azaz technikumoknak és szakképző iskoláknak nevezik magukat. A végzős tanulók azonban még a régi rendszer szerint szagimnáziumi, szakközépiskolai és szakiskolai osztályokban végeznek. A problémát fokozta, hogy a közoktatásban a művészeti képzésnél viszont megmaradt a szagimnázium megnevezés. Amiatt, hogy ezek a kérdőív kitöltésénél ne okozzanak félreértést, valamennyi iskola típust feltüntetünk a válaszok között. Így, aki szagimnáziumi osztályban tanult, de az oktatási intézménye már a technikum nevet viselte sem jöhetett zavarba a kitöltés során.

A kérdőív adatainak kiértékelése során azonban a pontosabb eredmények érdekében adatösszevonásokat alkalmaztunk az iskolatípus kategóriák között a változások függvényében. Így három alap kategóriára egyszerűsítettük az iskola típusokat: gimnáziumok, érettségit és szakmát is adó középiskolák (szagimnázium, technikum) és kizárólag szakmát adó középiskolák (szakközépiskola, szakiskola, szakképző iskola).

Az alkalmazott statisztikai módszerek

Az iskolai formák közötti esetleges eltéréseket az öngondoskodási formák ismeretében a Kruskal–Wallis nemparaméteres próbával vizsgáltuk. A Kruskal–Wallis próba szignifikáns eredménye esetében a jelentős eltérést mutató csoportok meghatározására a Dunn–Bonferroni post hoc próbát alkalmaztunk. Az öngondoskodási ismeretek megszerzésének módjaiban lévő jelentős eltérések vizsgálatára a különböző iskolai formák között a khi-négyszet próbát alkalmaztunk. A khi-négyszet próba szignifikáns eredménye esetében a jelentős eltéréseket mutató csoportok meghatározása az adjusztált standardizált reziduálisok alapján történt: az eltérést jelentősnek tekintettük, amennyiben az adjusztált standardizált reziduális abszolút értéke elérte a kettőt. Az általunk alkalmazott szignifikanciaszint: 0,05. A statisztikai adatfeldolgozást az IBM SPSS Statistics 27 programcsomaggal végeztük.

Eredmények

Ebben az alfejezetben a vizsgálati eredményeket a két megfogalmazott kutatási hipotézis szerint mutatjuk be.

Az iskolai formák közötti eltérések az öngondoskodási formák ismeretében

A kutatási eredményeket összefoglalva megállapítható, hogy csak a banki alaptermékek (bankszámla, bankkártya, bankbetét) ismeretében nem állapítható meg jelenős eltérés a három vizsgált iskolai forma között (2. táblázat). A többi öngondoskodási forma esetében a szakiskola, illetve szakközépiskola tanulói az önbevallásuk alapján jellemzően jelentősen alacsonyabb ismeretekkel rendelkeznek a szakgimnázium, technikum, illetve gimnázium diákjaihoz képest.

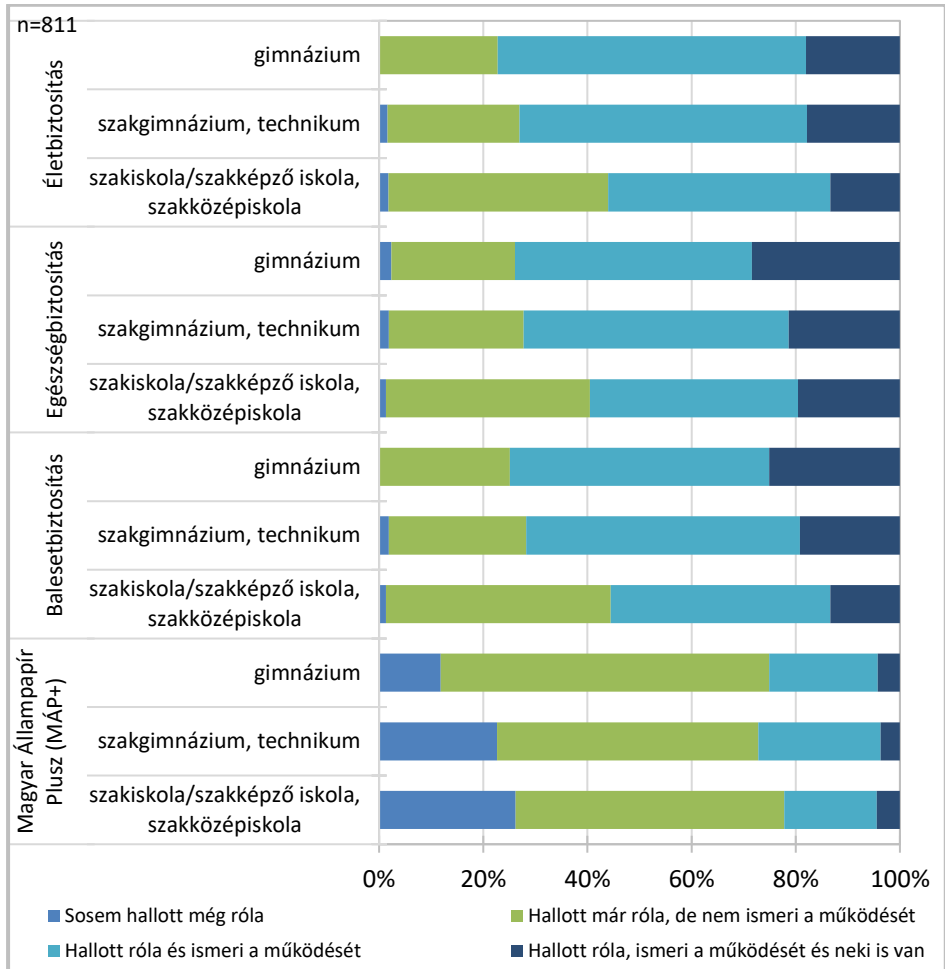
2. táblázat: Az iskolai formák közötti eltérések vizsgálata az öngondoskodási formák ismeretében a Kruskal–Wallis próba eredményei alapján

Öngondoskodási forma	Próba-statisztika (H)	p-érték	Jelentős eltérések (a Dunn–Bonferroni post hoc próba alapján)
<i>Bankszámla</i>	4,045	0,132	nem igazolható jelentős eltérés
<i>Bankkártya</i>	4,811	0,090	nem igazolható jelentős eltérés
<i>Bankbetét</i>	2,178	0,337	nem igazolható jelentős eltérés
<i>Magyar Állampapír Plusz</i>	6,551	0,038	szakiskola, szakközépiskola < gimnázium*
<i>Balesetbiztosítás</i>	23,808	<0,001	szakiskola, szakközépiskola < szakgimnázium, technikum, gimnázium
<i>Egészségbiztosítás</i>	10,972	0,004	szakiskola, szakközépiskola < szakgimnázium, technikum, gimnázium
<i>Életbiztosítás</i>	21,146	<0,001	szakiskola, szakközépiskola < szakgimnázium, technikum, gimnázium
<i>Családi otthonteremtési kedvezmény (CSOK)</i>	7,074	0,029	szakiskola, szakközépiskola < szakgimnázium, technikum, gimnázium
<i>Babaváró kölcsön</i>	9,137	0,010	szakiskola, szakközépiskola < szakgimnázium, technikum
<i>Diákhitel</i>	30,434	<0,001	szakiskola, szakközépiskola < szakgimnázium, technikum < gimnázium
<i>Nyugdíj előtakarékosági számla (NYESZ)</i>	11,953	0,003	szakiskola, szakközépiskola < szakgimnázium, technikum

Öngondoskodási forma	Próba- statisztika (H)	p- érték	Jelentős eltérések (a Dunn–Bonferroni post hoc próba alapján)
Önkéntes nyugdíjpénztár (ÖNYP)	22,838	<0,001	szakiskola, szakközépiskola < szakgimnázium, technikum, gimnázium
Egészségpénztár	9,858	0,007	szakiskola, szakközépiskola < szakgimnázium, technikum, gimnázium
Nyugdíjbiztosítás	11,745	0,003	szakiskola, szakközépiskola < szakgimnázium, technikum, gimnázium
Casco biztosítás	13,884	<0,001	szakiskola, szakközépiskola < szakgimnázium, technikum, gimnázium
Kötelező gépjármű fele- lősségbiztosítás	15,404	<0,001	szakiskola, szakközépiskola < szakgimnázium, technikum, gimnázium
Lakásbiztosítás	12,154	0,002	szakiskola, szakközépiskola < szakgimnázium, technikum, gimnázium
* Például a 'szakiskola, szakközépiskola < gimnázium' reláció azt jelenti, hogy a gimnázium esetében az adott öngondoskodási forma ismerete jelentősen magasabb szintű a szakiskolához, illetve szakközépiskolához képest. A szakiskola, illetve szakközépiskola és a szakgimnázium, technikum között, ugyanúgy, mint a szakgimnázium, technikum és a gimnázium között nem állapítható meg jelentős eltérés.			
n=811			

Forrás: Saját számítás

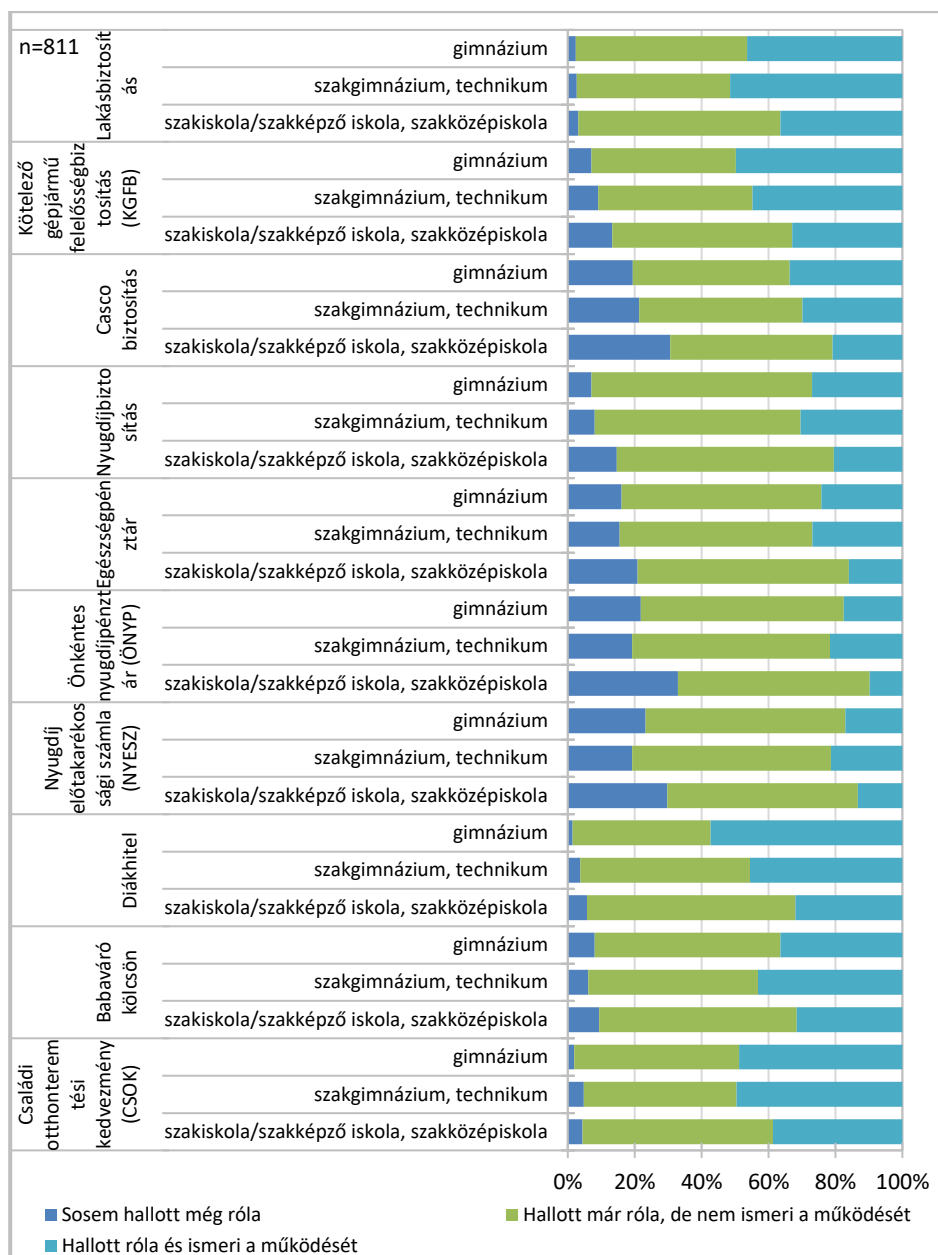
A Magyar Állampapír Plusz (MÁP+) egyik kevésbé ismert pénzügyi termék a magyar diákok körében: a szakiskolások, illetve szakközépiskolások 26,2%-a nem hallott róla, a szakgimnáziumba, illetve technikumba járók 22,7%-a számára nem ismert ezen termék, a gimnáziumban tanulók 11,8%-a nem hallott erről a termékről (*I. ábra*). Az iskolai formákat összehasonlítva megállapítható, hogy a biztosítási alaptermékek (balesetbiztosítás, egészségbiztosítás, életbiztosítás) ismerete alacsonyabb mértékű a szakiskolai, szakközépiskolai tanulók körében a szakgimnázium, technikum, gimnázium diákjaihoz képest.

1. ábra: A MÁP+ és biztosítási alaptermékek ismerete az egyes képzési formák esetében

Forrás: Saját számítás

A családalapítással kapcsolatos támogatási formák (CSOK, babaváró kölcsön), a diákhitel, valamint a lakásbiztosítás ismerete magasabb szintű a diákok körében, de ezek esetében is megállapítható, hogy a szakiskolai, szakközépiskolai diákok kisebb arányban ismerik ezen konstrukciók működését a többi képzési formákban tanulókhöz képest (2. ábra).

2. ábra: A családalapítással kapcsolatos támogatási formák, a diákhitel, valamint az egyéb biztosítási termékek ismerete az egyes képzési formák esetében

Forrás: Saját számítás

Kutatási eredményeink alapján igazolható, hogy a szakiskola, illetve szakközépiskola tanulói jelentősen alacsonyabb ismeretekkel rendelkeznek az öngondoskodási formákról a szakgimnáziumba, technikumba, illetve gimnáziumba járó diáktársaikhoz képest. A H1 hipotézis bizonyítást nyert.

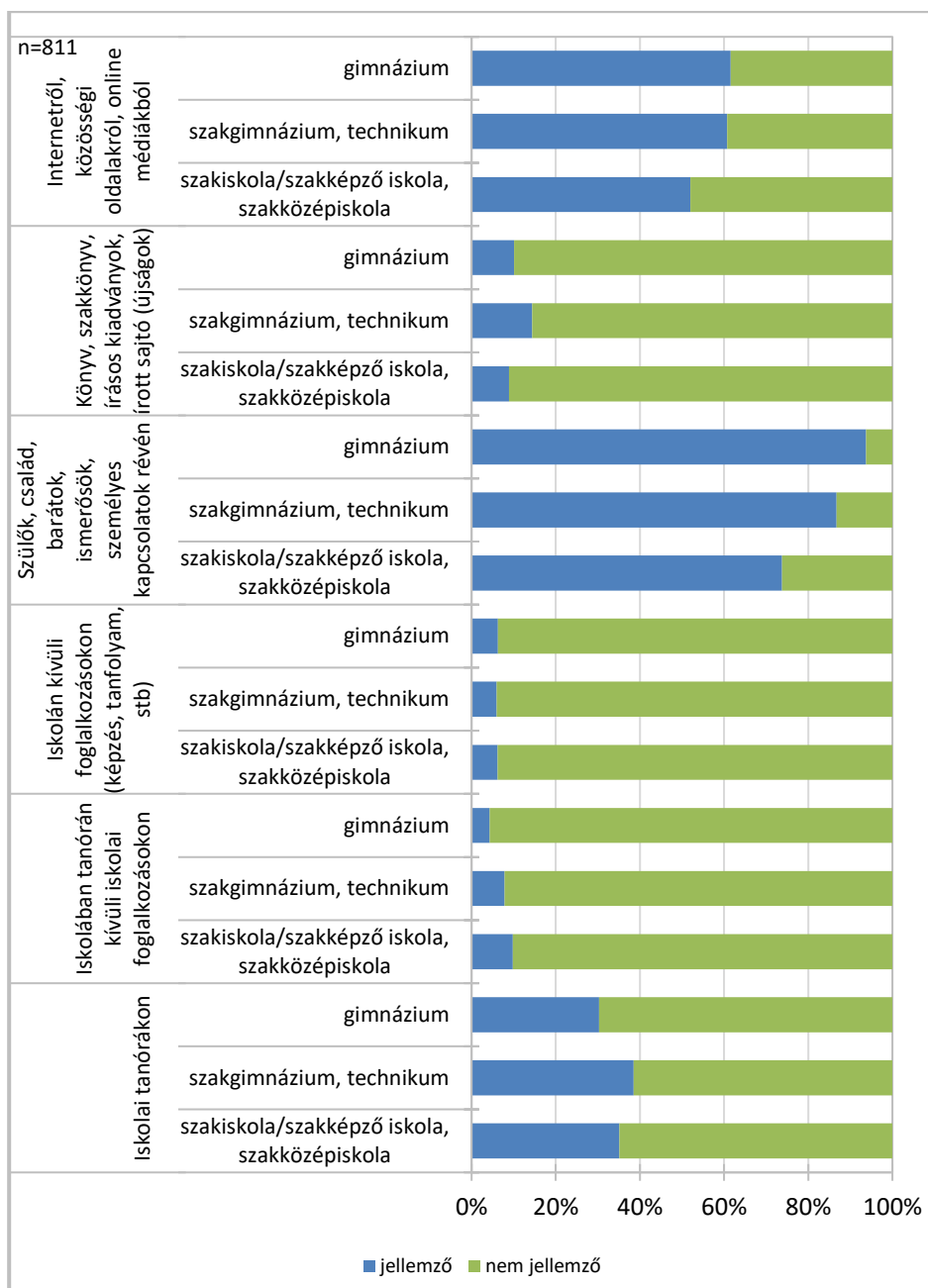
Az iskolai formák közötti eltérések az öngondoskodási ismeretek megszerzésének módjaiban

A khi-négyzet próba eredményei alapján nem igazolható jelentős eltérés a képzési formák között az öngondoskodási ismeretek megszerzésének módjaiban (3. táblázat). Egyedül a közvetlen emberi környezet (szülők, család, barátok, ismerősök) esetében állapítható meg jelentős eltérés: a gimnáziumba járó diákok körében jóval meghatározóbb a közvetlen emberi környezet szerepe az öngondoskodási formákkal kapcsolatos ismeretek megszerzését tekintve a szakiskolai, illetve szakközépiskolai diáktársaikhoz képest.

3. táblázat: Az iskolai formák közötti eltérések vizsgálata az öngondoskodási ismeretek megszerzésének módjaiban a khi-négyzet próba eredményei alapján

Ismeretek megszerzésének módjai	Chi ²	p-érték	Jelentős eltérések (az adjusztált standardizált reziduálisok alapján)
<i>Iskolai tanórákon</i>	3,807	0,149	nincs jelentős eltérés
<i>Iskolában tanórán kívüli iskolai foglalkozásokon</i>	4,944	0,084	nincs jelentős eltérés
<i>Iskolán kívüli foglalkozásokon (képzés, tanfolyam stb.)</i>	0,038	0,981	nincs jelentős eltérés
<i>Szülők, család, barátok, ismerősök, személyes kapcsolatok révén</i>	29,068	<0,001	szakiskola, szakközépiskola (adj. std. reziduális = -4,9) <gimnázium (adj. std. reziduális = -3,9)
<i>Könyv, szakkönyv, írásos kiadványok, írott sajtó (újságok)</i>	4,521	0,104	nincs jelentős eltérés
<i>Internetről, közösségi oldalakról, online médiákból</i>	4,388	0,111	nincs jelentős eltérés
n=811			

Forrás: Saját számítás

3. ábra: Az öngondoskodási formákkal kapcsolatos ismeretszerzés módjainak jelentősége az egyes képzési formák esetében

Forrás: Saját számítás

Az összes képzési forma esetében az öngondoskodási formákkal kapcsolatos ismeretek megszerzésének meghatározó csatornái a közvetlen emberi környezet (szülők, családtagok, barátok, ismerősök) és a közösségi média (3. ábra). A gimnáziumba járó diákok 93,8%-a nyilatkozott arról, hogy a közvetlen emberi környezete révén szerezte meg az öngondoskodási formákkal kapcsolatos ismereteit. A szakgimnázium és technikum esetében ezen diákok aránya 86,7%, a szakiskola, illetve szakközépiskola esetében pedig 73,8%. A szakiskolai, illetve szakközépiskolai tanulók 52,0%-a közösségi médiából szerzi meg az öngondoskodási formákkal kapcsolatos ismereteket. A szakgimnázium, illetve technikum diákjainak 60,7%-a, a gimnazisták pedig 61,5%-a közösségi médiából szerzi meg az öngondoskodást támogató ismereteket.

A legkevésbé jellemző az iskolán kívüli foglalkozásokon, az iskolában tanórán kívüli foglalkozásokon, valamint a könyvekből, szakkönyvekből való ismeretszerzés. A gimnázium diákjainak önbevallása alapján csak 30,3%-uk szerezte meg az iskolai tanórákon az öngondoskodási formákkal kapcsolatos ismereteket. A szakiskolák és szakközépiskolák tanulóinak 35,1%-a, a szakgimnázium és technikum diákjainak pedig 38,5%-a nyilatkozott arról, hogy az iskolai tanórákon bővítette az öngondoskodási formákkal kapcsolatos ismereteit.

A H2 hipotézis a kutatási eredményeink alapján nem nyert bizonyítást, az öngondoskodási formák ismeretében kimutatott eltérések a képzési formák között nem magyarázhatók meg az ismeretszerzési módokban lévő különbségekkel.

Következtetések és javaslatok

A kutatás eredményei alapján megállapítható, hasonlóan Horváthné és Széles (2014) és Brlás és Horváthné (2015) megállapításaihoz, hogy a végzős középiskolások alacsony pénzügyi ismeretekkel rendelkeznek, pénzügyi kultúrájuk elmaradott, nem ismerik megfelelően a különböző öngondoskodást támogató pénzügyi szolgáltatásokat és a hozzájuk kapcsolódó állami támogatási lehetőségeket. A tanulók valamennyi képzési forma esetén elsősorban a közvetlen emberi környezetük, szülők, család, barátok, ismerősök révén szerzik öngondoskodással kapcsolatos ismereteiket, azonban ezek az ismeretek nem elegendők és közel sem teljes kö-

rűk. Ez a megállapítás egybevág Kovács és Mészáros (2015) összegzé-
seivel, Kovács és szerzőtársai (2014) eredményeivel és Németh és szer-
zőtársai (2015) megállapításaival is.

Második pénzügyi ismeretszerzési forrás a fiatal felnőttek számára
az internet és a közösségi média és csak a harmadik helyre került az iskolai
tanórákon történő ismeretszerzés. Ennek oka az, hogy a közoktatási keret-
tantervek nem tartalmazzák konkrét pénzügyi tudatosságra nevelő tanren-
det, csupán a köznevelés értékei, feladatai és nevelési céljai között hatá-
rozzák meg a gazdasági és pénzügyi nevelést. A szakképzési programter-
vek még ezeket sem tartalmazzák. Emiatt a középiskolákra van bízva,
hogy a pénzügyi nevelést hogyan építik be a konkrét pedagógiai program-
jukba és ahhoz milyen forrásból szereznek oktatási tematikát, segédanya-
gokat. Nagyon hiányzik az ismeretek átadását megfelelően elősegítő, egy-
séges, minőségbiztosított oktatási koncepció és tananyag ezen a területen,
mint ahogy azt Németh és szerzőtársai (2017) is megfogalmazta már ko-
rábban. Ennek ellenére a H1 igazolta, hogy azokban a középiskolákban,
ahol a pénzügyi nevelésre nagyobb figyelmet fordítanak, ott jobbak a ta-
nulók pénzügyi ismeretei. Hasonló megállapításra jutott Amagir és szer-
zőtársai (2018) is korábban.

Kovács és Pásztor (2022) szerint a pénzügyi műveltség növelése cél-
jából Európában leggyakrabban piaci és állami szereplők kapcsolódnak
össze, hogy ezt a lehető legjobban elősegítsék. Ez a módszer a jelenleg
Magyarországon még nem általánosan elterjedt, az iskolán kívüli, piaci
szereplők által működtetett pénzügyi tudatosságot segítő programok is-
mertsége és hatékonysága is egyelőre még gyenge. Érdekes eredménye a
kutatásnak, hogy a lányok többen és aktívabban vettek részt benne, mint
a fiúk. Ez szemben áll Lührmann, Serra-Garcia és Winter (2015) német
középiskolákban folytatott vizsgálataival, ahol a lányok kevesebb érdek-
lődést mutatnak a pénzügyek iránt.

Összegezve a kutatás eredményeit egyértelműen megállapítható,
hogy a középiskolát elvégzők ismeretei hiányosak az öngondoskodás esz-
közrendszerének ismeretében, azonban ezek az ismeretek fontosak a szá-
munkra és lehetőségeikhez képest a maguk módján aktívan tesznek is
azok megszerzéséért. Ezt a folyamatot megkönnyíthetné és egységessé te-
hetné néhány változtatás.

A pénzügyi ismeretek átadása a fiatalok részére nem csak az iskola
dolga. Ez több szereplő közös, összehangolt feladata. A tanulón kívül részt
vesz ebben az iskola, az állam, a tanuló szülei, családja és részt vehetnek
benne az iskolán kívüli pénzügyi oktató programokat szervező szervezetek

is. A tanuló téma iránti nyitottsága adott, ezt a kutatás bizonyította. Az iskoláknak jelenleg nincsenek egységes koncepcióik az ismeretek oktatására. A tantervek, szakképzési programtervek nem tartalmazzak tananyagot pénzügyi ismeretek oktatásához. Elsőként ezeket kellene pótolni. Ezek után a tanárok által használható tankönyvek, segédeszközök kialakítása lenne a feladat, amelyhez a pénzügyi tudatosságot segítő programok szervezői már rendelkeznek kész megoldásokkal, illetve rendelkeznek a tanárok képzéséhez is elméleti és gyakorlati koncepciókkal. A szülők bevonása a programokba azért fontos, mert az ő tudásuk is elavult, régi. Az ő feladatuk a modern pénzügyi tudás megszerzése fontosságának a támogatása. Végetetül az iskola keretein belül szerzett elméleti tudást a gyakorlatban iskolán kívüli programokon lehetne elmélyíteni, Ezt a feladatot pénzügyi tudatosságot segítő programok szervezői vállalhatják magukra.

Felhasznált irodalom

- Állami Számvevőszék (ÁSZ) (2020): Elemzés Nyugdíj, egészségügy, adózás. *Állami Számvevőszék*, 2020. augusztus. Budapest.
- Amagir, A. – Groot, W. – Maassen van den Brink, H. – Wilschut, A. (2018): A review of financial literacy education programs for children and adolescents. *Citizenship, Social and Economics Education*, 17(1):56–80. Letöltve: 2022.04.22.
DOI: <https://doi.org/10.1177/2047173417719555>.
- de Bassa Scheresberg, C. (2013): Financial Literacy and Financial Behavior among Young Adults: Evidence and Implications *Scholar Commons*, 6(2), Article: 5 Letöltve: 2022.04.22. <http://scholarcommons.usf.edu/numeracy/vol6/iss2/art5>.
- Béres D. (2013): A pénzügyi kultúra – mi is ez valójában? *Pénzügyi Szemle* (Online). Letöltve: 2021.05.05.
<https://www.penzugyiszemle.hu/vitaforum/a-penzugyi-kultura-mi-is-ez-valojaban>
- Buccioli, A. – Veronesi, M. (2014): Teaching Children to Save and Lifetime Savings: What is the Best Strategy? *Journal of Economic Psychology*, 45(2014):1–17.
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.joep.2014.07.003>.
- Brlás G. – Horváthné Kökény A. (2015): Pénzgazdálkodás, avagy az életciklusok megtakarításai a mindennapokban. *ECONOMICA*, 2015(1):40–49.
- Csiszárík-Kocsir Á. – Garai-Fodor M. (2018): Miért fontos a pénzügyi ismeretek oktatása a Z generáció véleménye alapján? *Polgári Szemle*, 14(1–3):107–119.
DOI: <https://doi.org/10.24307/psz.2018.0809>.
- Horváthné Kökény A. – Széles Zs. (2014). Mi befolyásolja a hazai lakosság megtakarítási döntéseit? *Pénzügyi Szemle*, 2014(4):457–475.
- Kenesei, Zs. – Pataki, L. (2017): Coverage of deposit insurance funds. *Acta Carolus Robertus*, 7(2):103–114.

- Kovács I. É. – Mészáros A. (2015): Pénzügyi kultúra vizsgálata középiskolás tanulók körében. 276–292. In: Torgyik J. (szerk.): Százarcú pedagógia. International Research Institute, Komárom, Szlovákia.
- Kovács L. – Nagy E. (2022): A hazai pénzügyi kultúra fejlesztésének aktuális feladatai. *Gazdaság és Pénzügy*, 9(1):2–19.
- Kovács L. – Pásztor Sz. (2022): A pénzügyi kultúra az Európai oktatásban. *Gazdaság és Pénzügy*, 9(1):50–67.
- Kovács P. – Révész B. – Ország G. (2014): A pénzügyi kultúra és attitűd mérése. 439–447. In: Hetesi E. – Révész B. (szerk.): „Marketing megújulás” – Marketing Oktatók Klubja 20. konferenciája előadásai. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, Gazdaságtudományi Kar.
- Lührmann, M. – Serra-Garcia, M. – Winter, J. (2015): Teaching teenagers in finance: Does it work? *Journal of Banking and Finance*, 54:160–174.
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2014.11.009>.
- Németh, E. – Béres, D. – Huzdik, K. (2015): The Attitude of Young Hungarian Adults to Loans. *International Journal of Business and Social Science*, 6(4):63–73.
- Németh E. – Zsótér B. – Luksander A. (2017): A 18-35 évesek pénzügyi kultúrája – a pénzügyi sérülékenység háttértényezői. *Esély: Társadalom és Szociálpolitikai Folyóirat*, 14(3):3–34.
- Pataki L. – Kenesey Zs. (2015): A betétbiztosítás növekvő szerepe Európában és hazánkban. *Gazdaság & Társadalom*, 7(1-2):74–87.
DOI: <https://doi.org/10.21637/GT.2015.1-2.05>.
- Potóczki J. (2017): A magyar lakosság pénzügyi kultúrájának szintje az öngondoskodás tükrében – nemzetközi és hazai kutatási eredmények. 157–170. In: Farkas B. – Pelle A. (szerk.): *Várakozások és gazdasági interakciók*. JATEPress, Szeged.
- Pearce, D. W. (1993): *A modern közgazdaságtan ismerettára*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Romagnoli, A. – Trifilidis, M. (2013): Does financial education at school work? Evidence from Italy. *Questioni di Economia e Finanza (Occasional Papers)*, No. 155. Letöltve: 2022.04.22.
https://www.bancaditalia.it/publicazioni/qef/2013-0155/QEF_155.pdf

Internetes hivatkozások

- <http://penzstar.hu> Letöltve: 2021.04.15.
- <http://www.unitedway.hu/tevekenysegunk/penzugyi-stabilitas/lifechanger-programgyerekeknek/> Letöltve: 2021.04.15.
- <https://penz7.hu> Letöltve: 2021.04.15.
- <https://penziranytu.hu/> Letöltve: 2021.04.15.
- <https://penzmesterek.hu> Letöltve: 2021.04.15.
- <https://szakkepzes.ikk.hu/szakkepzesi-centrumok> Letöltve: 2021.04.15.